

Plan voor kunsttoepassing in de wijk
Essellanden-Wateringen

RESERVE

inhoud

De presentatie van dit masterplan bestaat uit 11 delen: **1** Na deze omschrijving van de inhoud volgt de verantwoording en een samenvatting van het voorstel **2** In de inleiding wordt het gedachtengoed met betrekking tot de rol van kunst in de gebouwde omgeving uiteengezet, waarvandaan de opdracht om een samenhangend plan voor kunsttoepassing in Essellanden is aangegaan **3** In Essellanden wordt kort uiteengezet hoe de wijk in het ontwerpproces haar uiteindelijke vorm en karakteristiek heeft gekregen **4** Geschiedenis opdoen is een korte observatie op welke manier het aanwezig op een plek een invloed kan hebben op de nieuwe woonomgeving **5** Sporen/recyclage gaat letterlijk in op de aanwezige gebruiksvorwerpen, de kassen, in Essellanden en doet een voorstel hoe die in de nieuwe context zouden kunnen worden hergebruikt **6** Reserve bevat het voorstel voor kunsttoepassingen in Essellanden. Via de achtergronden en geïllustreerd met voorbeelden wordt het voorstel toegelicht **7** Plekken is een kaart met daarop de voorgestelde locaties **8** Opdracht is een formulering van de opdracht aan de kunstenaars **9** Communicatie bevat het voorstel voor het betrekken van het publiek bij de kunst in Essellanden **10** Geld is de begroting **11** En tenslotte tijdschema spreekt voor zich.

Verantwoording

Het plan **RESERVE** ontstond gedurende het najaar en winter van 1999 onder andere uit gesprekken met bestuurders, ontwerpers en andere betrokkenen bij het ontstaan van Essellanden. Uitgangspunt bij het onderzoek was dat kunst in de nieuwe woonomgeving moet bijdragen aan de verhoging van de belevingswaarde van die woonomgeving. De perceptie van de gebruiker van die nieuwe woonomgeving staat daarbij voorop. Het lastige is dat die bewoners bij het maken van het masterplan nog niet bekend zijn. Voor het opstellen van het plan is daarom grotendeels gebruik gemaakt van de expertise van de betrokken bestuurders en ontwerpers met betrekking tot het inrichten van nieuwe woonomgevingen, maar tevens is het feit dat er een woonomgeving moet worden ingericht voor nog nauwelijks bekende bewoners als inhoudelijk uitgangspunt genomen. Het plan is opgesteld om vanuit de kunst plekken in Essellanden te verbijzonderen. Hierbij wordt de rol van de kunst in de wijk niet opgevat als een autonome artistieke inspiratie, maar als een toegepaste inspiratie die in dienst moet staan van de (toekomstige) bewoners van de wijk.

Inleiding

De stad is nooit af, hoe graag we dat ook zouden willen. Toch zijn de meeste bij de ruimtelijke ordening betrokken disciplines genoodzaakt de 'nieuwe' stad min of meer als een eindproduct te beschouwen. Investerings voor ontsluiting en inrichting van gebieden zijn té groot om deze gebieden lang ongebruikt of in ieder geval onrendabel te laten liggen. Ook de kunst in de stad heeft zich in de laatste decennia regelmatig laten verleiden in het eindbeelddenken mee te gaan. Voor nieuw te bouwen wijken werden vaak masterplannen voor beeldende kunst vervaardigd die, in hun voltooide staat, de stad optimaal met betekenis zouden kunnen 'opladen'. Maar zoals gezegd, de stad is nooit af. Nadat de infrastructuur en de gebouwen zijn aangelegd groeit zij door de aanwezigheid en de handelingen van mensen en gebeurtenissen in de tijd. Zowel de fraaie alsook de rampzalige.

We kunnen nieuwe wijken bij hun ontstaan een sterke herkenbaarheid meegeven, maar identiteit is toch vooral iets dat ontstaat doordat een plek als het ware 'geschiedenis opdoet'. Daartoe moet een plek in staat zijn. Kunst kan een rol spelen bij het vergroten van de 'ontvankelijkheid voor geschiedenis' van een nieuwe woonomgeving zoals die bij het bedenken van de wijk, in de *conceptie* fase, kan worden veroorzaakt. Maar bovenal is kunst in staat om het bekijken van het vestigingsproces in de *receptie* fase, wanneer de stedelijke omgeving in gebruik wordt genomen, te begeleiden, aan te moedigen en te vergroten.

Essellanden

Van grote invloed op het ontwerp en de karakteristiek van Essellanden is de relatie tot buurgemeente Den Haag geweest. Een grondruil met Den Haag maakte het de buurgemeente mogelijk om de wijk Wateringse Veld te bouwen welke wijk de contouren aan Essellanden zou gaan geven. De belangrijkste opdracht aan de stedenbouwkundig ontwerper van Essellanden werd het om de wijk zich in zo veel mogelijk te laten onderscheiden van het aangrenzende Wateringse Veld. Tegenover het stedelijke Wateringse Veld zou Essellanden een uitgesproken dorps-ontspannen uitstraling moeten gaan krijgen.

Deze ontspannen dorpsheid werd door de ontwerper omgezet in: kleinschalig, differentiatie, pannendaken, traditioneel, geen lange bouwblokken, dicht netwerk van wandel en fietspaden. Dit leidde tot een beheerst uitgevoerd schema voor afwisseling in eenheid. In alle gebruikte materialen in de wijk worden contrasten zoveel mogelijk uitgesloten. Bakstenen variëren van lichtrood tot lichtoranje en de bestrating van licht tot warmgrijs. In deel A worden woningen gebouwd met flauwe kappen met een grijs pannendak, in deel B krijgen de woningen steile kappen met een rode dakpan. In deel C en D tenslotte worden de kappen respectievelijk steil en grijs en flauw en rood.

Verdere kenmerken die als typisch dorps zouden kunnen worden opgevat, zijn bij het ontwerp niet in beschouwing genomen. Kenmerken als lintbebouwing, kavels van joviale grootte, 'spontane' ordening, zelfbouwinitiatieven, grote contrasten of individuele erfscheidingen hadden de uiteindelijke belevingswaarde van Essellanden kunnen vergroten, maar zijn in het

geschiedenis opdoen

Continuïteit is het belangrijkste streven van ruimtelijk ordenaars. Als de gebouwde omgeving zich niet kan aanpassen aan de zich voortdurend veranderende omstandigheden, is zij ten dode opgeschreven. De hedendaagse stand van de techniek maakt het ons echter mogelijk om volledige steden in een keer te bouwen en ze in een klap het niet meer actuele idee van ruimtelijke inrichting te laten vervangen. Het opnemen van bestaande elementen in de nieuwe structuur vormen vaak de krenten in de nieuwe urbane pap. Afwijkingen op het ideaalplan creëren doorgaans de verbijzonderingen van een op zich uitwisselbaar plan, die geen ontwerper moedwillig kan laten ontstaan. Je bedenkt ze niet, maar vindt ze of beter nog, ze ontstaan vanzelf. De geschiedenis kent daarvan fraaie voorbeelden waarvan ik er hier een zal toelichten.

De woning van Van Adrichem
als een zogenaamd 'Rousseau-eiland'

sporen/ recyclage

Hergebruik/recyclage is in onze consumptiemaatschappij een belangrijk thema geworden. We moeten op alle schalen voorzichtig worden met grondstoffen en zijn daardoor gedwongen tot een grote vindingrijkheid. Op de allergrootste schaal vinden we een fascinerend voorbeeld van hergebruik in Duitsland, in het Ruhrgebied. Binnen het project IBA-Emscherpark werden in het enorme in onbruik geraakte kolen en staalgebied, zoveel mogelijk installaties voor hedendaags gebruik geschikt gemaakt. Tegenwoordig repeteren symphonieorkesten in oude fabriekshallen tegen een fantastisch uitgelicht hoogovendecor, en halen duikers hun diploma in oude watertorens. Op kleinere schaal kennen we natuurlijk het papier en puinmaterialen die in onze nieuwe wegen worden verwerkt. Maar ook de ooit zo populaire letterbak was een product van hergebruik. Door de digitalisering in de drukindustrie werden deze namelijk overbodig. Bielzen vinden we terug in het tuinontwerp en oude tramrails hier en daar in hekwerken rond weilanden. Wat deze dingen aantrekkelijker maakt dan nieuwe gebruiksvoorwerpen is dat ze al een geschiedenis hebben. Ze hebben hun nut al eens bewezen en hebben daardoor een grotere vanzelfsprekendheid gekregen. Hierdoor kunnen we ze veel gemakkelijker in onze woonomgeving accepteren.

Het materiaal dat zich in Essellanden aandient voor hergebruik heeft nauwelijks verdere introductie. Als Westlandse gemeente kent ook Wateringen veel kassen. Hoewel Essellanden voornamelijk uit weilanden bestond, was toch een flink deel van de locatie bezet door kassen van verschillende types en van uiteenlopende leeftijden. De kasbouwgeschiedenis van de wijk is door verschillende architecten opgepikt. Echo's hiervan zijn terug te vinden als serres aan de nieuwe woningen of bijvoorbeeld als ingang van de nieuwe school in de wijk. Voordat de architecten deze kas-echo echter kunnen realiseren, moeten de aanwezige kassen worden gesloopt. Het slopen wordt om-niet uitbesteedt aan een sloopbedrijf. De kosten voor het slopen verdient dit bedrijf terug door, voorzover mogelijk, het materiaal te hergebruiken of te verkopen. In Wateringen zie je op verschillende plekken dat waar een kas achter een woonhuis is gesloopt, er een stukje is gehandhaafd voor eigen privé gebruik. Het moet mogelijk zijn eenzelfde effect op de schaal van de hele wijk te bereiken. In de bouwtypologie laat de kas reeds zijn echo achter, de vraag is hoe we dat ook met het werkelijke materiaal voor elkaar kunnen krijgen.

Het voorstel is om een productontwerper de opdracht te geven om uit te zoeken wat een particulier allemaal met het aanwezige gedemonteerde kasmateriaal zou kunnen doen. Dit leidt tot een folder met daarin een scala aan hergebruik mogelijkheden voor het kasmateriaal. Bewoners van Essellanden kunnen inschrijven op het gedemonteerde materiaal, waarna de uitgifte tegen een kostprijsvergoeding zal plaatsvinden. Op deze manier laat de geschiedenis van het gebied letterlijk zijn sporen na.

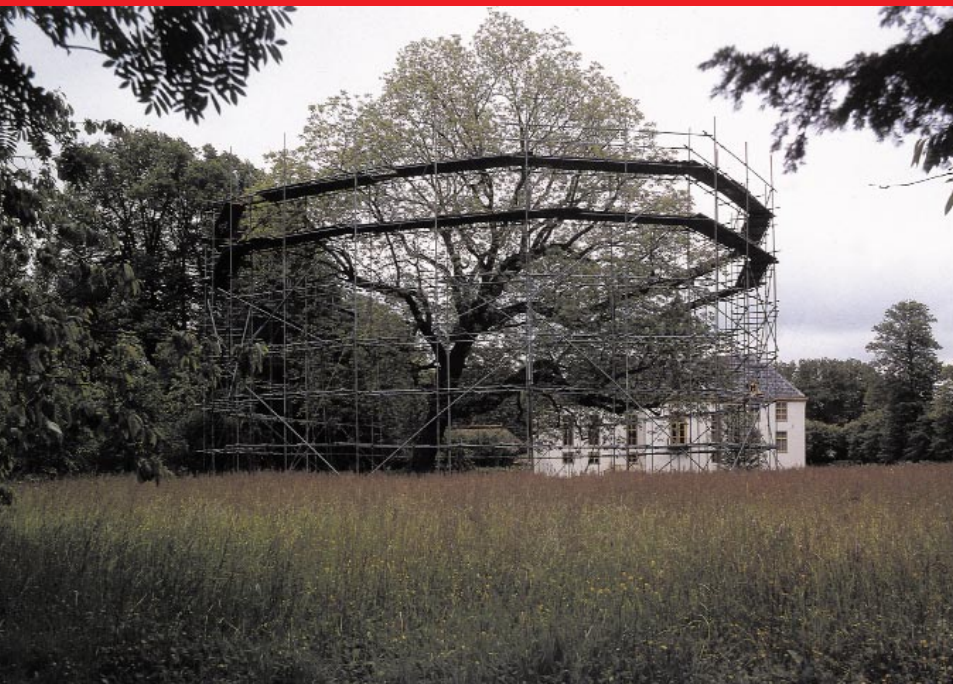
RESERVE

Uit de voorafgaande observaties over Essellanden kunnen de voorwaarden gedestilleerd worden waarbinnen kunst een bijdrage kan leveren aan het verbijzonderen van de wijk. Ten eerste is dat de bouwpraktijk, die een volledige planning noodzakelijk maakt. Exploitatie en verwachtingen van toekomstige bewoners dwingen de planners ertoe de nieuwe omgeving zo volledig mogelijk in te richten, en geen ruimte onbenut te laten. Ten tweede moet deze planning gemaakt worden met maar een gedeeltelijke kijk op de wensen van de toekomstige bewoners en aan de hand van een beperkte inschatting van de toekomstige wensen van deze bewoners. Een belangrijke kwaliteit van de woonomgeving is voorts de voelbaarheid van de geschiedenis van het gebied. Hierin kan kunst een bijdrage leveren. Kunst kan dit doen door contrastrijke elementen in te brengen in een woonomgeving waarin harmonie een belangrijk thema is. Deze contrasten maken de bewoners extra alert op de kwaliteiten van hun woonomgeving. En tenslotte kan de verbinding aan actuele thema's in de woonomgeving als: privatisering en extreme omsluiting van de eigen plek vanuit veiligheidsoverwegingen, de kunst een zekere herkenbaarheid meegeven en mogelijk een geheimzinnigheid van de confrontatie met iets onverwachts. Deze overwegingen hebben geleid tot het volgende plan:

Kunstenaars krijgen opdracht om plekken, met een maximum module maat van 15 bij 15 meter, vast te stellen en op eigen wijze te 'omheinen'. Aan de hand van de in dit masterplan beschreven analyses wordt de kunstenaars gevraagd een eigen 'ruimte' te ontwerpen. Zowel de plattegrond als de omheining als de inhoud. De binnenruimtes van deze 'reserveringen' kunnen open zijn voor publiek, als plek van mijmering bijvoorbeeld, of een werkelijke functionele invulling hebben als jeux-de-boules baan, speelplek of tennisbaan, of kunnen een eenvoudige invulling bevatten met begroeiing, bestrating en dergelijken. Bij het ontwerpen en vaststellen van de reserveringen staat de sociale veiligheid voorop. Vooral de begrenzing, de omschrijving oftewel de omheining zal voor de bewoners van Essellanden zichtbaar worden. Door de bijzondere omheining van deze plekken veroveren zij zich een plaatsje in de belevingswereld van de bewoners en zijn zij eventueel ontvankelijk om in de toekomst plaats te kunnen bieden aan gemeenschappelijke functies waar we nu nog geen weet van hebben.

In overleg met de stedenbouwkundige gaan de kunstenaars op zoek naar de meest geschikte plaats voor de door hun voorgestelde reservering, of krijgen zij een plek toegewezen. In Plekken zijn de mogelijkheden daarvoor in samenwerking met de stedenbouwkundige geïnventariseerd. Op de volgende pagina's zijn een viertal voorbeelden afgebeeld van de verbinding kunst, omsluiting en reservering.

Lydia Schouten / vuilcentrale (Rotterdam Zuid) De omheining van de vuilverbrandingscentrale compenseert het smerige karakter van de inhoud. Overcompenseert het zelfs. Door de liefdevolle compensatie verzoent het de voorbijganger met de inhoud voor welk uitzicht hij wordt gespaard.

Luc Deleu / les in schaal (Slochteren) Om een boom is steigerwerk gebouwd dat toegankelijk is. Hiermee wordt de boom tegelijkertijd afgeschermd én juist beter ontsloten voor de beschouwer.

N. Tordoir-hek bij nieuwbouw KNSM-eiland (Amsterdam) Dit volledig in de architectuur opgenomen hek-kunstwerk maakt deze ruimte als het ware af en creëert daarmee een buitengewoon karakteristieke plek.

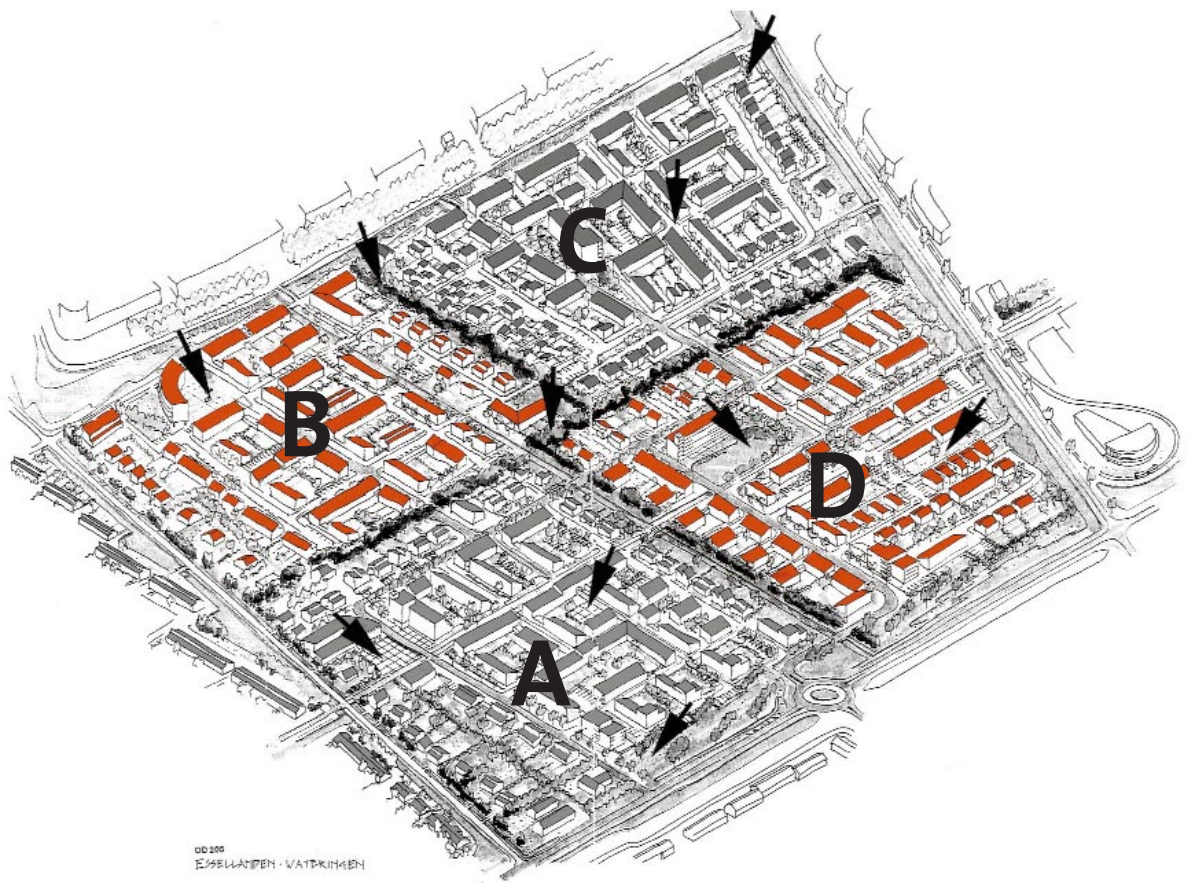

Herman de Vries / Sanctuarium (Münster) Een monumentale omheining van een niet bijzondere plek. Daarbinnen wordt de natuur aan zijn lot overgelaten. Door de bijzondere omheining wordt de niet bijzondere plek vanzelf bijzonder.

Morris / Observatorium (Swifterbadn, IJsselmeerpolders) In dit Land Art kunstwerk zijn de zonnewendes waar te nemen. Het is zowel ruimtelijk als akustisch een bijzondere plek en biedt een aangename beschutting in het open landschap van de IJsselmeerpolder.

Plekken

Op deze kaart zijn de plekken aangegeven waar een 'reservering' zou kunnen worden geplaatst. In deel A en B is de keuzemogelijkheid beperkt, in deel C en D kunnen voorstellen nog in het stedenbouwkundige plan worden verwerkt. De pijlen in C en D moeten daarom niet te precies worden opgevat. *Deze kaart is opgesteld in samenwerking met Henk Hofstede van OD205.*

Een bijzondere plaats neemt de Jozefschool in. Na overleg met de projectarchitect van de school, Mark Siebers van het bureau Henri Stol, bleek een kunsttoepassing binnen het 'reserve' plan op deze plek zeer goed mogelijk. Eventueel te verbinden met een fietsenstalling, en ook te gebruiken als speelplek voor de kinderen op het schoolplein. Voor zover bekend is er door de school nog geen wens ten aanzien van kunsttoepassing uitgesproken en is nog niet bekend wat een eventuele rol van de Firma Kunst&Bedrijf kan zijn, die doorgaans kunsttoepassingen bij scholen coördineert.

